

До питання про перебування скіфів у Північно-Західному Причорномор'ї

С. І. Андрух

У статті розглядається процес заселення скіфами межиріччя Дністра та Дунаю, проникнення їх на Дунай та входження частини Добруджі до держави Атея.

Питання про західні межі розселення скіфських племен постійно привертаять увагу дослідників. На підставі свідчень поодиноких писемних і археологічних джерел сформувалася концепція про умовний поділ процесу освоєння західних околиць Скіфії на два періоди — VI—V і IV—III ст. до н. е.

Західним кордоном Скіфії в ранній період практично всі скіфологи визнають Нижній Дунай. Однак недостатність джерел та пам'яток на захід від Дністра спричинила різне тлумачення самого процесу заселення цього регіону.

На думку С. В. Поліна у VII — на початку V ст. до н. е. степове Північне Причорномор'я було незаселеним, поява постійного скіфського населення тут відзначається лише із середини V ст. до н. е.¹ Іншої точки зору дотримується С. С. Бессонова, яка пояснює поодинокість ранніх пам'яток, по-перше, нечисленністю населення, по-друге, тим, що за курганним обрядом ховали в цей період лише воїнів-чоловіків, а для решти членів суспільства застосовувалися інші поховальні традиції².

Зазначене питання докладно розглянула й А. І. Мелюкова. Зіставляючи писемні й археологічні джерела, вона дійшла висновку, що західну межу розселення скіфських племен у VI—V ст. до н. е. слід проводити по Пруту й Дунаю, маючи на увазі не власне процес заселення вказаної території, а формування рубежу «скіфського політичного утворення»³.

Більшу концентрацію скіфських поховальних пам'яток у Нижньому Придніпров'ї і Степовому Криму, ніж у районі Нижнього Дунаю В. Ю. Мурзін пояснює тим, що наприкінці VI—V ст. до н. е. у зазначеному районі почав формуватися центр Скіфії. Західні її кордони він також проводив по Дунаю⁴.

З урахуванням усіх відомих на той час археологічних пам'яток А. І. Мелюкова висловила думку, що на період IV—III ст. до н. е. межею між скіфами і гетами був Дністер⁵. Основою для такого висновку стало відкриття в межиріччі Дністра і Дунаю досить численних гетських поселень IV—III ст. до н. е. поряд з поодинокими скіфськими похованнями. Цю тезу прийняли без жодних доповнень практично всі скіфологи і вона продовжує домінувати до цього часу, незважаючи на те, що в пізнішій праці дослідника, спираючись на додаткові відомості (відкриті скіфські пам'ятки IV—III ст. до н. е. в Дністро-Дунайсько-

¹ Полін С. В. О походе Дария в Причерноморскую Скифию // Киммерийцы и скифы (Тезисы докладов Всесоюзного семинара, посвященного памяти А. И. Тереножкина. Ч. II.) — Кировоград, 1987. — С. 52.

² Бессонова С. С. Эволюция религиозных представлений скифов по данным погребального обряда // Религиозные представления в первобытном обществе (Тезисы докладов) — М., 1987. — С. 174, 175. Одразу застерігаємо, що друга теза дещо сумнівна, бо як свідчать писемні джерела (*Геродот*, IV, 46; IV, 1—4; IV, 81; *Диодор Сицилійський*, II, 43), ранніх скіфів можна характеризувати як суспільство воїнів-завойовників. Див. також: Мелюкова А. И. Поселение и могильник скифского времени у села Николаевка. — М., 1975. — С. 145; Ильинская В. А., Тереножкин А. И. Скифия VII—IV вв. до н. э. — К., 1983. — С. 358.

³ Мелюкова А. И. К вопросу о границе между скифами и гетами // Древние фракийцы в Северном Причерноморье. — М., 1969. — С. 79; Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир. — М., 1979. — С. 235, 236.

⁴ Мурзін В. Ю. Скифская арханка Северного Причерноморья. — К., 1984. — С. 46, 47, 101.

⁵ Мелюкова А. И. К вопросу о границе ... — С. 76, 79.

Му межиріччі), говорить про політичне панування тут скіфів за часів Атея⁶.

Вважається, що після скіфсько-македонського конфлікту розселення гетів у Дністро-Дунайському межиріччі спричинило поступове витіснення скіфів за Дністер і локалізацію їх у районі Тираспольщини. Остаточо ж межа між скіфами і гетами була знищена в результаті походів Бурбести в середині I ст. до н. е.⁷

Підсумовуючи основні напрямки розробки історіографії з питань скіфської експансії на південь від Дунаю⁸, зазначимо, що перше проникнення скіфів на територію Добруджі трактується як короткочасне втручання внаслідок поразки Дарія, котре практично не вплинуло на долю фракійців⁹, хоч Т. В. Блаватська, наприклад, вважає, що, повернувшись з походу, скіфи утримували за собою певну частину Добруджі¹⁰ і неодноразово проникали у Фракію аж до сходження на одриський престол Сіталка¹¹. В. Сирбу, посиляючись на появу незначної кількості скіфських пам'яток V ст. до н. е. у басейні Нижнього Дунаю, на захід від Прута, також висунув обережне припущення про те, що культура Басараб зникла під впливом скіфського натиску¹², хоч пам'ятки цього часу йому невідомі.

Через недостатність археологічних знахідок IV—III ст. до н. е. неоднозначно роз'язувалося також питання про перебування скіфів у Добруджі до і після скіфо-македонського конфлікту. Найважливішими аспектами вказаної проблеми є: встановлення часу проникнення скіфів у Добруджу і кордонів підвладної їм території; з'ясування характеру взаємовідносин з фракійськими племенами і грецькими містами; уточнення можливості спадкоємності Скіфії Атея і Малої Скіфії III—I ст. до н. е. в Добруджі¹³.

Всі перелічені проблеми і розходження у розв'язанні тих чи інших питань, як уже зазначалося, зумовлені надзвичайною мізерністю археологічних джерел. На досліджуваній території засвідчена незначна кількість поховальних комплексів порівняно з більш східними районами. А. І. Мелюкова наводить близько 20 поховань з 11 пунктів¹⁴, а в колективному зведенні, опублікованому співробітниками ІА АН УРСР — фіксується 50 поховань із 19 пунктів¹⁵.

Масштаби археологічних робіт у степовій частині Дунай-Дністров-

⁶ Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир ... — С. 236, 237.

⁷ Там же. — С. 238.

⁸ Мелюкова А. И. К вопросу о памятниках скифской культуры на территории Средней Европы // СА.— 1955.— XXII.— С. 239—253; Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир...— С. 238—244.

⁹ Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир...— С. 239; Istoria Romaniei.— București, 1960.— Vol. I.— P. 159, 166; Pipidi D., Berciu D. Din istoria Dobrogei.— București, 1965.— Vol. I.— P. 100—105; Berciu D. Sînt getii traci nord-dunăreni? Un aspect arheologic al problemei // SCIV.— 1960.— XI.— 2.— P. 272; Iliescu V. Contribuții la problema raporturilor scito-trace în sec. IV în e. n. // Pontica.— 1969.— 2.— P. 189.

¹⁰ Блаватская Т. В. Греки и скифы в Западном Причерноморье // ВДИ.— 1948.— № 1.— С. 207.

¹¹ Блаватская Т. В. Западнопонтийские города в VII—I веках до нашей эры.— М., 1952.— С. 55,80.

¹² Sîrbu V. Cîmpia Brăilei în secolele V—III î. e. n. Descoperiri arheologice și interpretări istorice // SCIVA.— 1983.— 34.— 1—P. 11—40.

¹³ Блаватская Т. В. Греки и скифы...— С. 206—213; Блаватская Т. В. Западнопонтийские города...— С. 80—88 и сл.; Шелов Д. Б. Царь Атей // НС.— 1965.— № 2.— С. 16—40; Шелов Д. Б. Скифо-македонский конфликт в истории античного мира // ПСА.— М., 1971.— С. 54—63; Карышковский П. О. Истрия и ее соседи на рубеже III—II вв. до н. э. // ВДИ.— 1971.— № 2.— С. 36—56; Карышковский П. И. Скифы на Дунае // УИЖ.— 1971.— № 9.— С. 54—60; Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир...— С. 238—244; Iliescu V. Die Beziehungen zwischen dem Scythenkönig Ateas und den griechischen Städten der westlichen Schwarzmeerküste // Actes du premier. Congrès international des études Balkaniques et Sud—Est Européenes.— Sofia, 1969.— II.— P. 171—176; Iliescu V. The Scythians in Dobruja and their relations with the native population // Relations between the autochthonous population and the migratory population on the territory of Romania.— București, 1975.— P. 13—24.

¹⁴ Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир...— С. 145.

¹⁵ Черненко Е. В., Бессонова С. С., Болтрик Ю. В. и др. Скифские погребальные памятники степей Северного Причерноморья.— К., 1986.— С. 9—14.— Рис. 1.

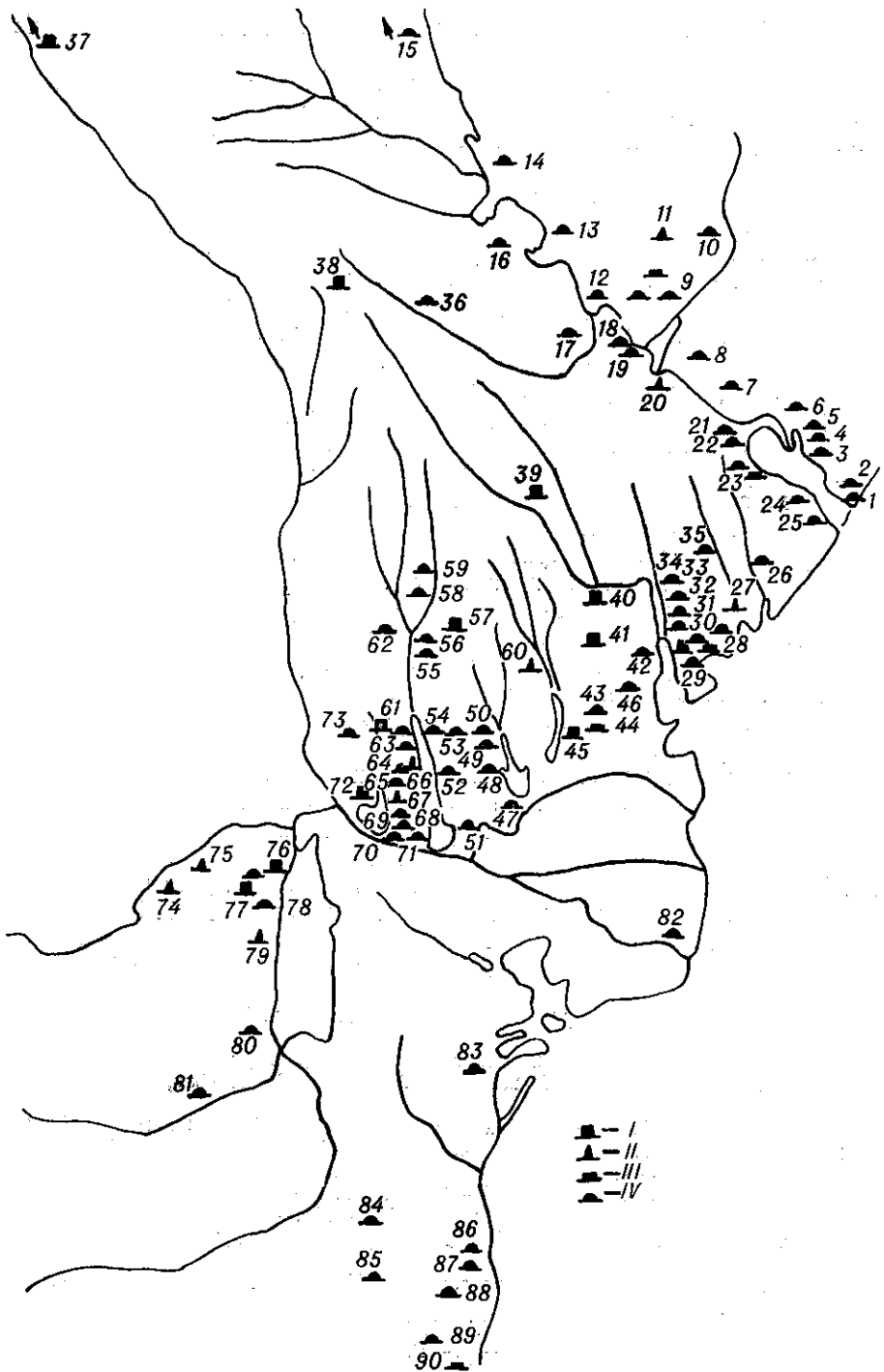

Рис. 1. Карта скіфських пам'яток на Південному Заході УРСР та в Румунії: 1 — Кароліно-Бугаз, 2 — Роксолани, 3 — Миколаївка, 4 — Єфімова, 5 — Наддніманське, 6 — Маяки, 7 — Троїцьке, 8 — Красне, 9 — Тираспольська група, 10 — Нікольське, 11 — Великопольське, 12 — Тернове, 13 — Бутори, 14 — Дубосари, 15 — Косоуци, 16 — Коржеве, 17 — Хаджимус, 18 — Талмази, 19 — Чобручі, 20 — Нові Раскайці, 21 — Олонецьки, 22 — Каплани, 23 — Семенівка, 24 — Білгород-Дністровський, 25 — Шаболат, 26 — Широке, 27 — Дивізія, 28 — Вишневе, 29 — Кочкувате, 30 — Трапівка, 31 — Білолісья, 32 — Михайлівка, 33 — Зоря, 34 — Сарата, 35 — Ярославка, 36 — Страшени, 37 — Ст. Куконешти, 38 — Суручени, 39 — Березіно, 40 — Арциз, 41 — Виноградівка, 42 — Борисівка, 43 — Помазани, 44 — Шевченківка, 45 — Червоний Яр, 46 — Струмківка, 47 — Багате, 48 — Утконосівка, 49 — Кам'янка, 50 — Новокам'янка, 51 — Ізмаїл, 52 — Каланчак, 53 — Василівка, 54 — Жовтине, 55 — Кубей, 56 — Таракля, 57 — Огородне, 58 — Казакля, 59 — Томай, 60 — Острівне, 61 — Курчи, 62 — Балабани, 63 — Мресьнога Могила, 64 — Плавні, 65 — Плавні-1, 66 — Чауш, 67 — Нагорне, 68 — Градишка, 69 — Градишка-1, 70 — Дервент, 71 — Кугурлуй, 72 — Фрікацей, 73 — Вулканешти, 74 — Градиштя, 75 — Гевені, 76 — Кіскані, 77 — Скоріару-Веке, 78 — Лішкотянка, 79 — Уніря, 80 — Бергешть де Жос, 81 — Мурджанка, 82 — Сфинтул Георге, 83 — Михай Вгязу, 84 — Ніколає Велческу, 85 — Меджидія, 86 — Констанца, 87 — Констанца-Суд, 88 — Кумпена, 89 — Топрацсар, 90 — Мангалія. У м о в н і з н а к и: I — пам'ятки VI—V ст. до н. е.; II — I половина IV ст. до н. е. III — IV ст. до н. е.; деякі умовно: IV — III, III — II ст. до н. е.

ського межиріччя дещо розширилися і на сьогодні тут досліджено 54 пам'ятки з понад 250 похованнями¹⁶. Крім того, румунські вчені наводять матеріали досліджень з округів Бреїла (7 пунктів понад 40 поховань), Яломіца (один пункт, кількість поховань невідома) та Добруджі (9 пунктів понад 10 поховань)¹⁷.

Отже, джерелознавча база зараз значно розширилася. Не претендуючи на розв'язання всіх окреслених проблем, обмежимося короткою характеристикою поховальних пам'яток з, можливо, чіткішою їх хронологічною деталізацією, і, враховуючи писемні джерела, спробуємо хоча б частково реконструювати ситуацію в регіоні.

Порівняно з відомими раніше в літературі 4 похованнями VI—V ст. до н. е.¹⁸ кількість їх на сьогодні у степовій частині Дністро-Дунайського регіону збільшилась до 9. Ряд поховань цього часу відкрито також у Молдавії і Румунії (рис. 1). Збільшилась і кількість випадкових знахідок.

Поховальний обряд характерний для скіфських пам'яток вказаного періоду: поховання основні чи впускні до курганів доби бронзи. Насипи основних поховань земляні, лише в одному випадку зазначено використання каменю (Червоний Яр). Основний тип поховальних споруд — прямокутна яма; яму із заплічками виявлено в кургані поблизу с. Червоний Яр, катакомбу — поблизу с. Куконешти. Кістяки випростані на спині, орієнтовані головою на захід, рідко з відхиленнями.

Практично всі поховання містять захисну і наступальну зброю — фрагменти панцирів, шоломів, поясні пластини, списи, стріли; привізню кераміку, казани, оздобу. Майже половина поховань супроводжувалася похованнями коней з вуздечками.

Поряд із збереженням традиції ховати в курганах доби бронзи, споруджувати насипи над основними похованнями у IV—III ст. до н. е. здійснюються впускні поховання в кургани скіфської доби, одночасові поховання під насипом, з'являються кургани й земляні могильники, використовуються природні підвищення.

Кургани могильники — це сукупність спланованих часом насипів. Топографія їх залежала від рельєфу місцевості, хоч кожен з могильників мав свої риси. Поховання могильників поблизу с. Дивізія і Плавні тяжіють до курганів доби бронзи; поховання могильників Чауш, Мреснота Могила сконцентровані поблизу кургану тієї самої доби, але більших розмірів. Розташування курганів колом відносно центрального кургану зазначено на могильнику Дервент¹⁹.

До ґрунтових могильників належить комплекс з понад 30 похованнями поблизу с. Кіскані. На поверхні ознаки могил не фіксувалися, підкреслюється незвичне планування поховань: у центрі вони розташовані близько одне до одного, на периферії — групами по чотири—п'ять; між ямами дистанція досить значна. Могильник засновано поблизу кургану бронзової доби²⁰. До ґрунтових могильників належить і дослідже-

¹⁶ Сунічук Е. Ф., Фокеєв М. М. Скифский могильник Плавни-1 в низовьях Дуная // Ранний железный век Северо-Западного Причерноморья.— К., 1984.— С. 103—120; Сунічук Е. Ф. Скифский могильник Чауш в низовьях Дуная // Памятники древней истории Северо-Западного Причерноморья.— К., 1985.— С. 38—45; Андрух С. И., Добродюбовский А. О., Тоцкев Г. Н. Курганы у с. Плавни в низовьях Дуная.— М., 1985 (Рукопись депонирована в ИНИОН АН СССР, № 21110); Гудкова А. В. Исследования в бассейне оз. Ялпуг // АО 1984.— М., 1986.— С. 230; Гудкова А. В. Скифские могильники в низовьях Дуная // АО 1984.— М., 1986.— С. 230, 231; Андрух С. И., Сунічук Е. Ф. Захоронения жилищных скифов в низовьях Дуная // Новые исследования по археологии Северного Причерноморья.— К., 1987.— С. 38—46; Субботин А. В. Раскопки курганов на юге Одесской области // АО 1985.— М., 1987.— С. 416, 417.

¹⁷ Sîrbu V. Cîmpia Brăilei...— P. 11—41; Conovici N. Rec. la lucrarea: Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир.— М., 1979 // Thraco-Dacica.— Bucureşti, 1981.— II.— P. 230; Irimia M. Date noi privind necropole din Dobrogea // Pontica.— 1983.— XVI.— P. 69—148.

¹⁸ Мурзин В. Ю. Указ соч.— С. 20, 45, 46.— Рис. 1.

¹⁹ Редина Е. Ф. Скифы Днестро-Дунайских степей // Киммерийцы и скифы (Тезисы докладов Всесоюзного семинара, посвященного памяти А. И. Тереножкина. Ч. II.— Кировоград, 1987.— С. 61.

²⁰ Sîrbu V. Op. cit.— P. 25.

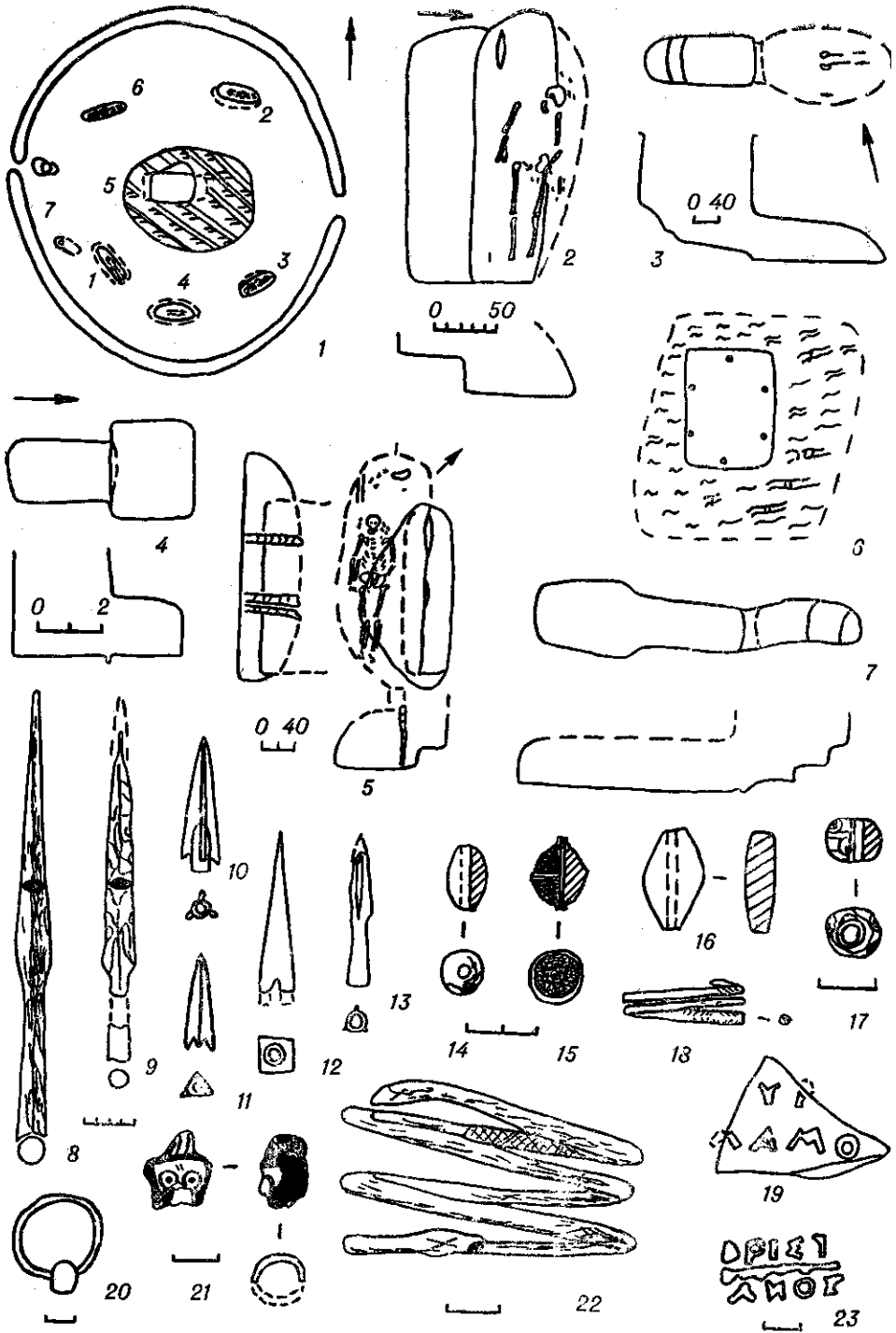

Рис. 2. Плани та розрізи поховань (1-7), матеріали з пам'яток (8-23): 1 - Дивізія, к. 20; 2 - Градешка, 4-1/4; 3 - Чауш, 15/2; 4 - Огородне, 3/1; 5 - Градешка, 5-1/6; 6 - Плавні, 28/2; 7 - Семенітка, 16/1; 8 - Плавні, 27/1; 9 - Градешка, 5-1/6; 10-11, 13, 17 - Кочкувате, 48/2; 16, 18, 22 - Ізмаїл; 20-21 - Дивізія, 20/4; 19 - Плавні, к. 28, ріє; 23 - Дивізія, к. 20, ріє (8-9, 13 - залізо; 10-11, 20, 22 - бронза; 12 - кістка; 14, 16-17, 21 - скло-паста; 15 - глина з позолотою).

ний В. К. Чигириним могильник Ізмаїл. Поеднання підкурганного і ґрунтового обрядів можна завбачити і на могильнику Курчі.

Насипи курганів, звичайно, земляні, до нашого часу дуже зруйновані оранкою і майже не виділяються на рельєфі, висота їх не перевищує 0,5 м. Лише незначна кількість має більші розміри — 1-1,5 м (Бо-

рисівка, курган 10; Плавні, кургани 27, 28; Зоря, курган 1 та ін.). Зафіксовано поодинокі випадки спорудження кам'яних конструкцій типу кромлеха та кріпиди (Семенівка, кургани 15, 16, 23; Кочкувате, курган 48).

Насип, звичайно, оточували круглим ровом, що мав у розрізі овальну чи прямокутну форму. Два рови оточують курган 22 поблизу с. Семенівка. Рови, як правило, заповнені залишками тризни у вигляді уламків амфор, кісток тварин. Найбільш показові тризни відзначено поблизу курганів Дивізійського могильника — 3—15 амфор, череп коня з вуздечкою; навколо курганів 27 і 28 поблизу с. Плавні — 10—24 биті амфори, кістки коня тощо. У кургані 1 поблизу с. Зоря залишки тризни знайдено на спеціально спорудженому із викиду глини майданчику та у рові.

Зрідка фіксуються випадки здійснення тризни обабіч поховального комплексу, поблизу кургану чи могильника. Вони виділяються на полі світлими плямами, залишками амфорного бою, уламками ліпного та гончарного посуду, кісток тварин (дві — між селами Нагірне та Плавні, чотири на могильнику Курчі, одна — на могильнику Чауш). З тризною пов'язаний і обряд посвячення богу Аресу — встромлений у землю меч та спис (Нагірне; с. Семенівка, к. 20).

Звичайним для даного періоду є здійснення під насипом двох і більше одночасових поховань. Виділяється курган 20 Дивізійського могильника, де насип об'єднує 6 поховань, 5 із яких (1—4, 6) розташовані по колу відносно центрального — 5 (рис. 2, 1). У ряді випадків, як свідчить датуючий інвентар, встановлено, що поховання близькі за часом їх здійснення (с. Нагірне, курган 11; с. Зоря, курган 1).

Поховальні ями за конструкцією прості, катакомби I і II типу²¹, ями з виступами (рис. 2, 2—7). Співвідношення різних типів ям для поодиноких курганів і для могильників неоднакове: для перших більш характерна практика спорудження простих прямокутних ям — понад 50% від загальної кількості поховань. Катакомби I типу становлять приблизно 25%. Інші конструкції поховань розподілені по курганах приблизно порівну.

У могильниках переважають прості ями, наприклад, могильники Плавні-1, Кіскані, Ізмаїл, Дивізія мали тільки цей тип ям (приблизно 40% поховань усіх могильників). Без урахування кількості поховань співвідношення різних типів поховальних ям різко змінюється — катакомби II типу становлять близько 60%, катакомби I типу і прості ями — приблизно 20%, незначний відсоток припадає на ями інших конструкцій. Співвідношення конструкцій всередині одного могильника також різноманітне: в Курчі — це катакомби I типу і прості ями; в могильниках Градешка, Кугурлуй і Дервент — лише катакомби, причому у перших двох — катакомби I типу поодинокі, на інших могильниках спостерігалися всі типи ям.

Прості ями прямокутної чи овальної форми, орієнтовані в широтному напрямку. Розміри їх варіюються від 1,2×0,2 до 3,2×3,0×3,0 м. Переважають ями середніх розмірів, зрідка трапляються дерев'яні перекриття чи кам'яні заклади. Варте уваги поховання 2 кургану 28 в с. Плавні з дерев'яним перекриттям площею 29 м². На дні ями помітні 6 заглиблень, мабуть, для вертикальних стовпів (рис. 2, 6).

Для катакомб I типу характерні прямокутні в плані колодязі, орієнтовані із заходу на схід. Камери розташовані в основному з північного боку і перевищують вхідні ями у довжину. Зрідка камери приєднуються з іншого боку колодязя. (Кочкувате, 26/1; Борисівка, 10/2 та ін.). В усіх випадках у колодязях була одна чи дві сходинки для входу в камеру. Спостерігаються випадки перекриття входу вертикальними дерев'яними колодами чи кам'яними закладами, зрідка — комбінованим заслоном (Борисівка, 10/1).

²¹ Ольховский В. С. Скифские катакомбы в Северном Причерноморье // СА.— 1977.— № 4.— С. 108—128.

Катакомби II типу представлені витягнутими вхідними ямами і камерами, які прилягають одна до одної короткими сторонами. Іноді вони з'єднуються дромосом. Для входу в камеру споруджувалися східці. Орієнтування катакомб широтне, переважає розташування камери на схід від колодязя.

В поодиноких випадках зустрічаються катакомби III (Огородне, 3/1) і VIII (Семенівка, 16/2) типів (рис. 2, 7).

Переважає обряд трупопокладення з випростаними на спині кістяками головою на захід. Близько 2% кістяків із східною орієнтацією (Кочкувате, 48/3; Борисівка, 10/2 тощо). Поховання у скорченому стані на правому боці головою на схід поодинокі (Семенівка, 10/2; 23/2; Білолісся, 1/11). Обряд трупопалення зафіксовано лише у могильнику Чауш.

Поховання супроводжувалися традиційним набором речей—зброєю, керамікою, оздобами, рідше — кінською вуздечкою. Через пограбування більшості поховань не завжди вдавалося уточнити якісний і кількісний склад інвентаря.

Найчисленнішою категорією інвентаря є вістря до стріл. Кількість їх у поодиноких похованнях і похованнях могильників практично однакова. У незруйнованих могилах вона коливається від 1 до 100. Переважають бронзові трилопатеві вістря витягнутих пропорцій з подовженою втулкою; зрідка трапляються тригранні базисні чи втулкові (рис. 2, 10—11). За класифікацією А. І. Мелюкової, всі вони належать до III і IV хронологічних груп, що датуються в межах V—III ст. до н. е.²²

Кістяні чотиригранні наконечники із схованою втулкою і опущеними лопатями трапляються в поодиноких комплексах IV—III ст. до н. е. (рис. 2, 12). Трилопатеві втулчасті залізні вістря знайдено в 3 комплексах III ст. до н. е.—Семенівка, 20, тризна; Кочкувате, 48/3; Мангалія (рис. 2, 13).

Вістря до списів і їх фрагменти знайдено більш ніж у 40 похованнях, здебільшого по одному, рідше — по два вироби разом. Виділяються дві групи: з «гостролистим» пером і ребром (Плавні-1, Плавні, Дивізія) — V—IV ст. до н. е.— і з «гостролистим» пером без ребра (Градешка, Дивізія) — IV—III ст. до н. е.²³ (рис. 2, 8, 9).

Мечі та їх фрагменти виявлено у понад 20 похованнях. Меч-акінак знайдено тільки в могильнику Плавні-1, всі інші вироби належать до одностелевих з прямим клинком IV—III ст. до н. е. Екземпляри з могильників Дивізія і Чауш мають брускоподібні перехрестя і навершя, два мечі із могильника Плавні-1 перехрестя не мали. На руків'ях залишилися сліди дерев'яної і кістяної обкладки. Залізна бойова сокира містилася тільки у могильнику Плавні-1.

Зрідка трапляються предмети захисної зброї. Походять вони із зруйнованих поховань і представлені фрагментами панцирів, поясними пластинами, щитом (Семенівка, Мреснота Могила, Курчі, Градешка).

Оздобы представлені намистом, браслетами, обручками, сережками, дзеркалами тощо (рис. 2, 14—18, 20—22). Намисто зустрічається в 20% поховань, частіше розсипаним, зрідка по 20—30 намистин. Виготовлене із склопасті різних кольорів, має округлу, біконічну, циліндричну та інші форми. Зрідка трапляються намистини-маски і пірамідальні підвіски синього кольору. Вироби із золота представлені рубчастими намистинами і бісером, вони характерні для комплексів кінця V—III ст. до н. е.²⁴ Цікаві глиняні з позолотою намистини з поховання поблизу с. Кочкувате. У Північному Причорномор'ї подібні вироби знайдено в комплексах IV—II ст. до н. е., більшість з них належить до доби еллінізму²⁵.

²² Мелюкова А. И. Вооружение скифов // САИ.— 1964.— Вып. Д1—4.— С. 23.

²³ Там же.— С. 40—42.

²⁴ Алексеева Е. М. Античные бусы Северного Причерноморья // САИ.— 1982.— Вып. Г1—12.— С. 34.— Табл. 47.

²⁵ Там же.— С. 26.— Рис. 21.— Табл. 46.

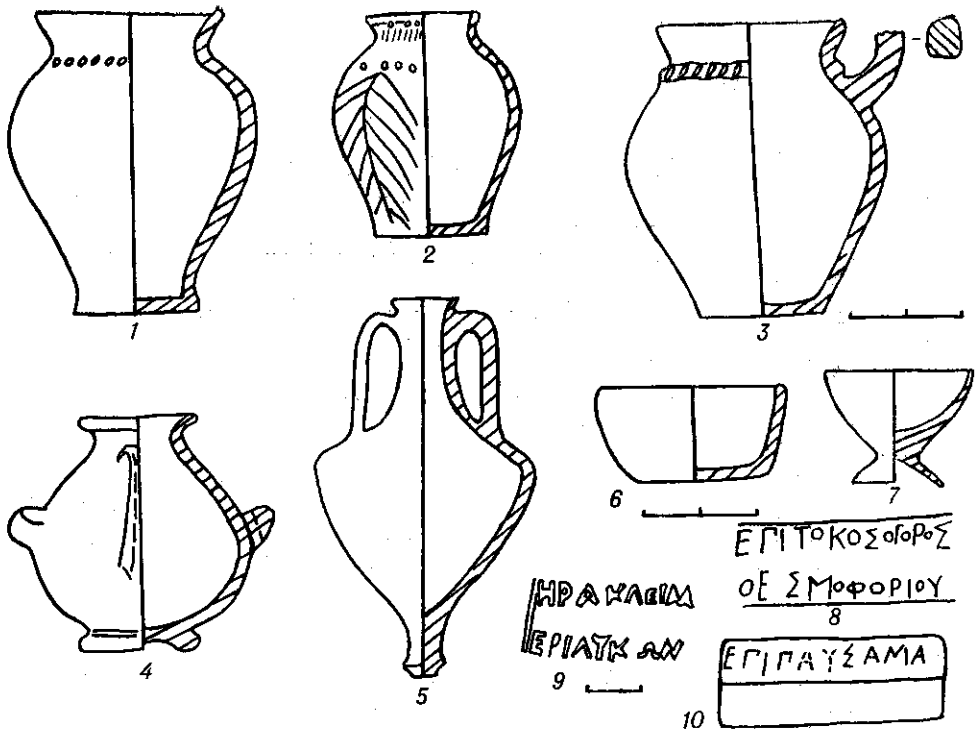

Рис. 3. Керамічні матеріали: 1 — Білолісья, 11/1; 2—3 — Курчі, 24/1; 4 — Кочкувате, 48/2; 5 — Плавні, 28/2; 6 — Наєтрне, 11/3; 7 — Плавні, 23/2; 8, 10 — Курчі, трізна 111; 9 — Дивізья, к. 15, рів.

Браслети з бронзи, срібла й заліза поділяються на чотири типи: округлі з незамкненими кінцями у вигляді зміїних голівок; замкнене коло з рельєфними шишечками; кручений браслет із незамкненими кінцями; кручений спіральний браслет з кінцями у вигляді зміїних голівок. Датуються вони кінцем V—III ст. до н. е.²⁶ (відомо понад 20 екз.).

Обручки (бронзові й срібні) представлені трьома типами: із округлого дроту із незамкненими кінцями; спіральні на 2,5 витків; литі персні з овальним щитком — кінець V — початок III ст. до н. е. (близько 20 екз.).

Скроневі прикраси — бронзова сережка-«качечка», сережки із срібного дроту, один із кінців якого закручений навколо своєї осі, сережки із округлого дроту з нанизаними намистинами (понад 20 екз.).

Фрагменти дзеркал належать до типу виробів з литим руків'ям, що закінчується овальним навершям. Датуються IV—III ст. до н. е.²⁷ (близько 20 екз.).

У могильниках пониззя Дунаю зустрічаються фібули фракійського типу V—IV ст. до н. е., бронзові дзвіночки, ліроподібні підвіски, перстень з шишечками, що пояснюється, мабуть, близькістю до фракійського регіону.

Керамічний посуд широко представлений у похованнях могильників, поодинокими знахідками — в окремих курганах. Ліпна кераміка (понад 30 посудин) представлена: горщиками, що іноді орнаментовані насічками і тисненням; зрізано-конічними чашами; чашечками на високих ніжках; одноручними глечиками. Подібний посуд є дуже характерним для пам'яток IV—III ст. до н. е. (рис. 3, 1—3, 6—7).

²⁶ Петренко В. Г. Украшения Скифии IV—III ст. до н. э // САИ.— 1978.— Вып. Д4—5.— С. 12—16.— Табл. 39.

²⁷ Петренко В. Г. Правобережье Среднего Приднепровья в V—III вв. до н. э // САИ.— 1967.— Д1—4.— С. 34, 35.— Табл. 24; Кузнецова Т. М. Зеркала с боковыми ручками из скифских памятников // КСИА АН СССР.— 1982.— Вып. 170.— С. 13, 14.

Майже половина всього чорнолакового посуду — канфар, скіфос, кілік, лекана, ойнахойї тощо (кінець V — середина IV ст. до н. е.) — походить із поховань поблизу с. Нагірне. В інших комплексах подібний посуд зустрічається поодинокими примірниками (загалом трохи більше 20).

Гончарний посуд представлений сіро- і червоноглиняними одноручними кухлями, дворучними глечиками, тарілками (понад 10 екз.). Незвичайна посудина з двома горизонтальними та однією вертикальною ручкою (рис. 3, 4), за формою близька до гідрії з Аполлонії, знайденої у комплексі III ст. до н. е.²⁸

Основна доля імпорту амфори тарі з Гераклеї. Вироби з Менди, Фазоса, Родоса та інших центрів зустрічаються дуже рідко. Завдяки добре розробленій класифікації клейм, типології амфор, ця категорія інвентаря набуває провідного значення для датування окремих комплексів. Поєднання гераклеїських клейм I і III груп дозволяє датувати могильники поблизу с. Дивізія 2-ю чвертю IV ст. до н. е. Аналогічні клейма знайдені у могильнику Чауш. За амфорами Менди (рис. 3, 5) і Гераклеї курган поблизу с. Плавні датується кінцем V — початком IV ст. до н. е.; тризна могильників поблизу сіл Семенівка і Курчі за фрагментами амфор Косса і Родоса — датується кінцем III — початком II ст. до н. е.

Таким чином, із загальної кількості всіх поховальних комплексів степової частини Дністро-Дунайського межиріччя та придунайської Румунії (понад 300) виділяється невелика група з 9 поховань VI—V ст. до н. е. Близько половини всіх поховань за інвентарем належить до початку — середини IV ст. до н. е. Комплекси без вузькодатованих речей визначаються в межах — IV—III ст. до н. е. Крім того, вирізняється група пам'яток кінця III — початку II ст. до н. е. — це тризни в могильнику Курчі та кургані 20 поблизу с. Семенівка і 3 поховання з Мангалії у Румунії.

Аналіз усього комплексу скіфських пам'яток у поєднанні з писемними джерелами дозволяє зробити деякі висновки.

Збільшення кількості пам'яток кінця VI—V ст. до н. е., особливо у порівнянні з їх кількістю у більш східних регіонах, мабуть, відображає реальну картину заселення периферійної частини території Скіфії. Виходячи із твердження про формування центру Скіфії в Нижньому Подніпров'ї і Криму²⁹, можна пояснити концентрацію населення у визначених районах і менш активне заселення її околиць. У той же час, наявність пам'яток у Дністро-Дунайському межиріччі яскраво підтверджує свідчення Геродота про кордони Скіфії по Дунаю (IV, 46; IV, 99).

Питання про перебування скіфів за Дунаєм складніше. Спираючись на свідчення про тісні династичні зв'язки скіфських і фракійських правителів, грецької аристократії (Геродот, IV, 78; IV, 80), а також враховуючи знахідки кінської вуздечки, зброї, прикрас тощо, більшість румунських дослідників висловлює думку про існування тісних культурних зв'язків, які стимулювала місцева аристократія без присутності тут скіфського етнічного компонента³⁰. В той же час наявність скіфської ліпної кераміки в Істрії³¹ і на поселенні Тариверде³², на думку А. І. Мелюкової, свідчать про існування в зазначеному регіоні певної частини скіфського етносу³³, хоч румунська історіографія неодноразово висловлювала припущення, що ті чи інші вироби потрапляли в Добруджу через опосередковані контакти між скіфами і фракійцями. Не виключалося навіть короточасне проникнення скіфів у Добруджу і його

²⁸ *Иванов Т.* Антична керамика от некропола на Аполлония // Аполлония.— София, 1963.— С. 172.— Табл. 96.— № 372а.

²⁹ *Мурзин В. Ю.* Указ соч.— С. 46, 47, 101.

³⁰ *Pippidi D., Berciu D.* Op. cit.— P. 102; *Istoria României...*— P. 159, 166.

³¹ *Coja M.* Ceramica autohtonă de la Histria secolele V—I î. e. n. // Pontica.— 1970 — N 3.— Fig. 2; 3; 4.

³² *Condurachi Em.* și colaboratori. Șantierul arheologic Histria // MCA.— 1957.— Vol. IV.— P. 81.— Fig. 1; 2.

³³ *Мелюкова А. И.* Скифия и фракийский мир...— С. 239.

швидка асиміляція місцевим населенням³⁴. Нові археологічні дані, на наш погляд, підтверджують думку про наявність скифського етносу за Дунаєм, хоч ніякою мірою не свідчать про вже згадувані раніше можливості утримування політичного пріоритету скифами після походу до Херсонесу Фракійського³⁵.

З кінця V — початку IV ст. до н. е. спостерігається різке зростання кількості скифських поховальних пам'яток у Дністро-Дунайському межиріччі. Багато скифологів пояснюють цей факт, по-перше, тиском із сходу сарматів, по-друге, спрямуванням політичної активності скифської держави на Балкани. Таке трактування подій уявляється дещо спрощеним. Саме з IV ст. до н. е. на всій території Скіфії спостерігається збільшення чисельності пам'яток, масова поява могильників знаті, великих городищ, тобто є всі ознаки економічного й політичного розквіту скифського суспільства. Можливо, на цей час припадає і централізація Скіфської держави, якою правив Атея (Страбон, VII, 3, 18)³⁶. Незалежно від того, як ми відповімо на це питання, посилення соціальної диференціації скифського суспільства, процесів класоутворення і становлення державності мали супроводжуватися всебічним освоєнням нових територій і активізацією зовнішньої політики³⁷. У зв'язку з цим чисельність пам'яток у зазначеному регіоні реально відбиває розквіт скифського суспільства на початку IV ст. до н. е., який і став основним чинником для західної експансії. Пріоритет саме південно-західного напрямку у зовнішній політиці пояснюється, мабуть, спробою встановлення контактів із західно-причорноморськими містами. Забігаючи наперед, відзначимо, що не останню роль тут зіграло, на наш погляд, намагання скифів установити тісні економічні зв'язки з розвинутим землеробським фракійським населенням.

Спірним є питання про час проникнення скифів у Добруджу. Більшість сучасних дослідників схильні вважати, що утвердження Атея за Дунаєм відбулося задовго до скифсько-македонського конфлікту³⁸. Непрямим підтвердженням раннього вторгнення скифів у Добруджу є, ймовірно, концентрація скифських пам'яток у пониззі Дунаю з початку IV ст. до н. е., а також деякі пам'ятки в Добруджі. Ми схильні підтримати думку Т. В. Блаватської щодо можливості вторгнення сюди скифів з 357 р. до н. е., що пов'язано із занепадом одриського царства³⁹.

З перебуванням скифів у Добруджі тісно контактують дві проблеми — питання про межі володінь Атея і взаємини скифів із західнопонтійським населенням. Обидві вони досить ґрунтовно розроблені в радянській та зарубіжній історіографії⁴⁰.

Про претензію скифів на певну частину Добруджі недвозначно свідчить відповідь Атея Філіппу про те, що він із військом у свої володіння вступити не дозволить (Юстин, IX, 2, 12). На підставі відомих археологічних даних важко робити висновки про реальні кордони скифської території у Добруджі. Однак концентрація скифських поховань⁴¹ разом із знахідками скифської ліпної кераміки на поселеннях і могильниках фракійської культури⁴² у прибережній зоні Добруджі від Істрії

³⁴ Irimia M. Descoperiri noi privind populația autohtonă a Dobrogei și legăturile ei cu colonie grecești (sec. V—II î. e. n.) // Pontica.— 1973.— VI.— P. 66; Irimia M. Date noi privind așezările getice din Dobrogea în a doua epoca a fierului // Pontica.— 1980.— XIII.— P. 72.

³⁵ Блаватская Т. В. Греки и скифы...— С. 207.

³⁶ Шелов Д. Б. Царь Атея...— С. 18—24. Інша точка зору: Каллистов Д. П. Свидетельство Страбона о екифском царе Атея // ВДИ.— 1969.— № 1.— С. 124—130.

³⁷ Хазанов А. М. Социальная история скифов.— М., 1975.— С. 243, 244; Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир...— С. 240.

³⁸ Шелов Д. Б. Скифо-македонский конфликт...— С. 56, 58; Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир...— С. 241; Iliescu V. The Scythians...— P. 13—24.

³⁹ Блаватская Т. В. Западнопонтийские города...— С. 80.

⁴⁰ Шелов Д. Б. Скифо-македонский конфликт...— 56, 58; Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир...— С. 241; Iliescu V. The Scythians...— P. 13—24.

⁴¹ Irimia M. Un mormânt tumular descoperit la Topraisar // Pontica.— 1976.— IX.— P. 35—56; Irimia M. Date noi privind necropolele...— P. 69—148.

⁴² Irimia M. Date noi privind așezările...— P. 73.

до Каллатії дозволяє припуститися думки про належність даного регіону до держави Атея. Ця сама територія, судячи з писемних джерел (Пліній, IV, 18; IV, 44; Псевдо-Скімн, 756), за нумізматичними⁴³ та епіграфічними⁴⁴ знахідками, частково входила до складу Малої Скіфії. Чи належали більш південні райони, аж до хребта Гем⁴⁵, державі Атея, ми твердити не беремося через відсутність у нас результатів досліджень із Болгарії. Враховуючи свідчення писемних джерел про загрозу Атея Візантії (Климент Александрійський, V, 5, 31) і про битву скіфів з трибалами (Фронтін, II, 4, 20; Поліен, VII, 41, 1), яка локалізується античними авторами (Фуکیدід, II, 96, 1)⁴⁶ на Середньому Дунаї, деякі дослідники припускають походи скіфського війська далеко вглиб Фракії⁴⁷.

Зупинимося детальніше на другому фрагменті. За свідченням Фронтіна, Атей перед битвою з трибалами зібрав усе нестройове населення із стадами, наказавши йому з'явитися зі списками перед очима ворога. Цим він нагнав страху на трибалів, які повірили, що на допомогу Атеєві іде підмога від більш віддалених скіфів, і змусив їх відступити (Фронтін, II, 4, 20). Участь у воєнних діях нестройового населення навряд чи була б можлива далеко від території, яку посідали скіфи. Театр воєнних дій, ймовірно, слід шукати десь у пониззі Дунаю⁴⁸. У зв'язку з цим виникає необхідність уточнення, кого ж треба розуміти під «нестройовим натовпом» Фронтіна. З цього приводу висувалися різні припущення. Так, В. В. Латишев вважав їх скіфами, що населяли верхів'я Дніпра⁴⁹, А. І. Мелюкова — підкореними мешканцями Дністро-Дунайського межиріччя⁵⁰. Нові археологічні дані дозволяють інакше трактувати це питання. Масове заселення скіфами земель між Дунаєм та Дністром, виявлення їх пам'яток у Добруджі, безумовно, свідчать на користь того, що під «нестройовим натовпом» слід розуміти конкретно скіфське населення цього району. Непрямим свідченням чисельності тут скіфів є згадка Помпея Трога про взяття в полон Філіппом II 20 тисяч дітей і жінок (IX, 2, 15).

Питання про стосунки скіфів із західнопонтійським населенням слід розглядати у двох аспектах — відносини їх з грецьким і фракійським землеробським населенням. Перший аспект досить добре висвітлений у ряді спеціальних праць⁵¹. Що стосується другого аспекту, то тут слід застеретти, що з проникненням на південь від Дунаю скіфи потрапляли в зону, густо заселену місцевими племенами. Проникнення їх у місцеve середовище не супроводжувалося якимись суттєвими змінами у житті фракійського населення; відомі на той час поселення продовжували своє існування. Більше того, на ряді поселень з'являється ліпна скіфська кераміка, незначна кількість якої відома і у фракійських некрополях⁵². Цей факт, мабуть, можна пояснити заінтересованістю скіфського кочового суспільства в утворенні тісних контактів з розви-

⁴³ *Canarache V. Regii sciti și regatele lor dintre Istru și Pontul Euxin // BSNR.— 1933—1934.— Vol. 27/28.— 81/82.— P. 60—83; Canarache V. Monetele scitilor din Dobrogea // SCIV.— 1950.— Vol. 1—1.— P. 233—253.*

⁴⁴ *Граков Б. Н. Материали по истории Скифии в греческих надписях Балканского полуострова и Малой Азии // ВДИ.— 1939.— № 3.— С. 251; Лазаров М. Новооткрытая надпись Антигона за скифского царя Сарнака // ВДИ.— 1985.— № 3.— С. 47—50.*

⁴⁵ *Шелов Д. Б. Царь Атей...— С. 32; Шелов Д. Б. Скифо-македонский конфликт...— С. 58; Iliescu V. The Scythians...— P. 20, 21.*

⁴⁶ *Istoria României...— P. 227.— P. X; Никулицэ И. Т. Северные фракийцы в VI—I вв. до н. э.— Кишинев, 1987.— С. 27, 28.*

⁴⁷ *Блаватская Т. В. Западнопонтийские города...— С. 80.*

⁴⁸ *Шелов Д. Б. Царь Атей...— С. 32.*

⁴⁹ *Латышев В. В. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе // ВДИ.— 1948.— № 2.— С. 217.*

⁵⁰ *Мелюкова А. И. К вопросу о границе...— С. 79, 80.*

⁵¹ *Блаватская Т. В. Греки и скифы...— С. 206—213; Блаватская Т. В. Западнопонтийские города...— С. 80—91; Iliescu V. Die Beziehungen...— S. 171—176; Iliescu V. Cu privire la coloniile grecești din Dobrogea și la data constituirii teritoriului lor rural // Pontica.— 1970.— N 3.— P. 87—98; Iliescu V. The Scythians...— P. 21, 22.*

⁵² *Irimia M. Date noi privind așezările...— P. 72, 73, 115.*

нутим землеробським населенням і, можливо, переходом частини скіфів до осілого способу життя.

Проблематичне питання про стосунки скіфів з фракійцями в Дністро-Дунайському регіоні. До цього часу достовірно не встановлений момент найактивнішого заселення фракійцями даної території і заснування ними тут поселень. Існує думка, що розселення фракійців на північ від Дунаю почалося задовго до появи скіфів⁵³, а до вторгнення сюди скіфських загонів фракійці майже до Дністра становили основний етнічний елемент, над яким скіфи отримали тимчасову перемогу⁵⁴. Картографування у степовій частині Дністро-Дунайського межиріччя пам'яток не підтверджує думку про панування тут фракійського компонента⁵⁵.

Пік активності гетів, на думку А. І. Мелюкової, припадає на час після скіфсько-македонського конфлікту⁵⁶, а «мирне» співіснування скіфських і гетських племен пояснюється рівновагою сил, яка утворилася внаслідок поразки скіфів, з одного боку, і тільки майбутнім об'єднанням гетів — з другого⁵⁷. Однак, враховуючи, що воєнні дії між Філіппом II і Атеєм відбувалися південніше Дунаю, важко передбачити, що вони рішуче вплинули на зміну політичної ситуації в Дністро-Дунайському межиріччі. Крім того, наступні свідчення про похід Зопіріона і розгром його скіфами (Юстин, XII, 1, 4; XII, 2, 16)⁵⁸, а також участь скіфів разом з гетами у боротьбі Каллатії проти Лісімаха (Діодор, XIX, 73) свідчать про те, що скіфське суспільство було досить активним і дійовим, могло протидіяти великим військовим угрупованням⁵⁹.

Певно, розселення фракійських племен північніше Дунаю починається ще в атеєвський період і пояснюється цілеспрямованою економічною політикою скіфів щодо інтенсивного освоєння нових земель. Крім того, саме з IV ст. до н. е. починається активний процес седентризації скіфів і перехід їх до землеробства на всій степовій смузі Причорномор'я⁶⁰. Він захопив, певно, і населення Північно-Західного Причорномор'я⁶¹, про що свідчить також Полієн, говорячи про залучення до битви з трибалами землеробів (Полієн, VII, 44, 1). Отже, в даному випадку кочове й землеробське населення слід розглядати не як дві протидіючі сторони, а як спільності, які шукають взаємовигідних варіантів співіснування. Це, можливо, і пояснює наявність на поселеннях у тому чи іншому співвідношенні гетської і скіфської кераміки. У цьому аспекті слід розглядати також згадки Страбона (VII, 3, 8) і Аполлонія Родоського (IV, 320) про змішування різноетнічних груп, що мешкали по обидва боки Істра. Зазначимо, що про раннє розселення гетів північніше Дунаю пише Страбон (VII, 3, 8), говорячи про розгром Олександром Великим гетського міста, розташованого на північному березі Нижнього Дунаю. Важко припустити, щоб за такий короткий час, що

⁵³ Бруляк И. В. Фракийцы в Днестро-Дунайском междуречье в VIII—III вв. до н. э. // Актуальные проблемы историко-археологических исследований. (Тезисы докладов). — К., 1987. — С. 25, 26.

⁵⁴ Crișan I. Burebista și epoca sa. — București, 1977. — P. 110—117, 132.

⁵⁵ Никулицэ И. Т. Северные фракийцы... — С. 9. — Карта 1. — С. 87. — Карта 3.

⁵⁶ Мелюкова А. И. Население Нижнего Поднестровья в IV—III вв. до н. э. // ПСА. — М., 1971. — С. 53.

⁵⁷ Мелюкова А. И. К вопросу о границе... — С. 80; Мелюкова А. И. Скифия и фракийский мир... — С. 236, 237.

⁵⁸ Згадка Квінтом Курцієм Руфом цього ж походу, але тільки проти гетів, вважалася багатьма дослідниками помилкою автора. У даному випадку заслуговує уваги версія Ал. Сучевяну про два походи Зопіріона — далекому, проти Ольвії і скіфів та близькому — проти гетів, які становили реальну загрозу македонському пануванню у Добруджі. Див.: *Suceveanu Al. O ipoteze despre Zopirion* // SCIV. — 1966. — Vol. XVII. — N 4. — P. 639, 642.

⁵⁹ Мачинский Д. А. О времени первого активного выступления сарматов в Поднепровье по свидетельствам античных письменных источников // АСГЭ. — 1971. — № 13. — С. 51, 52.

⁶⁰ Полієн С. В. Про сарматське завоювання Північного Причорномор'я // Археологія. — 1984. — № 45. — С. 25, 31.

⁶¹ Мелюкова А. И. Население Нижнего Поднестровья... — С. 39—54.

відділяє битву Атея з Філіппом від походу Олександра 335 р. до н. е., гети змогли заснувати місто, а не лише поселення на території, яку посідали скіфи.

Змішування скіфів з гетами, що мали досить добре розвинуте землеробство, мало призвести до переважання у матеріальній культурі гетських елементів. Це особливо сильно проявилось у районах на захід від Дністра, де на поселеннях переважає гетська кераміка.

Наприкінці IV — у першій половині III ст. до н. е. скіфи сходять з причорноморської арени як основна політична сила. Причиною цього, ймовірно, є послаблення скіфської держави внаслідок конфліктів з Македонією і перехід від кочового до осілого способу життя. Припущення про те, що могутність Скіфії була підірвана під натиском сарматів⁶², переглядається у праці С. В. Поліна⁶³.

З середини III ст. до н. е. відбувається масове зникнення скіфських племен на всій степовій частині Північного Причорномор'я, що можна пояснити різкою зміною клімату⁶⁴. Для регіону, що розглядається, чималу роль у цьому процесі відіграло, мабуть, виникнення великих гетських об'єднань і пізніше вторгнення бастарнів. З цього часу в Добруджі стає відомою держава Мала Скіфія. Згадка Плінія Старшого (IV, 44) про скіфські міста поблизу Діонісополя, поява скіфських монетних емісій дозволяє припустити можливість тривалого перебування тут скіфів, яке не переривалося, можливо, з часів Атея. Тут же зафіксована концентрація курганів, звідки походять скіфські речі еллінського періоду⁶⁵. Населення Малої Скіфії не було ізольоване від Північного Причорномор'я. Про це свідчать розглянуті вище комплекси відповідного часу, знахідки монет у Тірі⁶⁶ та Ольвії⁶⁷. Можливе припущення навіть деяких зв'язків з пізнім скіфським населенням Нижнього Подніпров'я і Криму⁶⁸.

С. И. Андрух

К ВОПРОСУ О ПРЕБЫВАНИИ СКИФОВ В СЕВЕРО-ЗАПАДНОМ ПРИЧЕРНОМОРЬЕ

До 70-х годов в Дунай-Днестровском междуречье были известны единичные скифские погребения, в связи с чем предполагалось спорадическое проникновение скифов на эту территорию. Сейчас здесь известно около 300 погребений из 54 пунктов. Это количество дополняется памятниками из Молдавии и Румынии (рис. 1). Выделяются немногочисленные группы комплексов VI—V и III—II вв. до н. э.; остальная масса памятников относится к IV или IV—III вв. до н. э.

Погребальные сооружения представлены впускными захоронениями, курганами, курганными и грунтовыми могильниками. Преобладающим типом погребальных конструкций в одиночных курганах являются прямоугольные ямы — более 50% и катакомбы I типа — около 25%. В ряде могильников выявлены только прямоугольные ямы — около 40% от общего числа всех захоронений. Без их учета преобладающими являются катакомбы II типа — около 60%, катакомбы I типа и простые ямы — по 25%.

Наличие небольшого количества памятников VI—V вв. до н. э. и резкое увеличение их в IV в. отражает реальный процесс заселения периферийных земель в период становления и расцвета скифского государства и свидетельствует о длительном и непрерывном пребывании скифов в Дунай-Днестровском междуречье. Концентрация

⁶² *Мачинский Д. А.* Указ. соч. — С. 52.

⁶³ *Полін С. В.* Про сарматське завоювання... — С. 31.

⁶⁴ *Там же.* — С. 28—31.

⁶⁵ *Sanagache V.* Monetele scitilor... — P. 240; *Irimia M.* Date noi privind necropolele... — P. 76, 118—123.

⁶⁶ *Андрух С. И.* Монета скифского царя Хараспа их раскопок Тире // Ранний железный век Северо-Западного Причерноморья. — К., 1984. — С. 143—145.

⁶⁷ *Карышковский П. О.* Монеты западнопотийских династов, найденные в Северном Причерноморье // СА. — 1962. — № 4. — С. 55, 56.

⁶⁸ *Зубарь В. М., Кубышев А. И.* Погребальные комплексы рубежа нашей эры из Нижнего Поднепровья // СА. — 1987. — № 4. — С. 248—253.

скифських захороненій першої половини IV в. до н. е. в низов'ях Дуная зв'язана з активізацією зовнішньої політики скифського державства і проникненням на Балкани, ускореним, по мненню Т. В. Блаватської, распадом одрисського царства. Наявність археологічних пам'яток на території Добруджі може свідечувати про входження частини її в склад державства Атея, а в сукупності з іншими джерелами — про можливість проживання тут скифів неперервно впродовж існування державства Малая Скифія.

S. I. Andrukh

CONCERNING SCYTHIANS IN THE NORTH-WESTERN BLACK SEA AREA

Prior to the 70s only rare Scythian burials were known in the Danube-Dniester interfluvium, which impels archaeologists to suppose sporadic penetration of Scythians to that territory. Nowadays about 300 burials from 54 settlements are known here. This amount is supplemented by sites from Moldavia and Romania (Fig. 1). Scanty groups of complexes belong to the 6-5th and 3d—2nd cent. B. C. and most of the sites belongs to the 4th or 4—3rd cent. B. C.

Funeral constructions are presented by the inlet burials, tumuli, burial and ground sepulchres. Rectangular pits (above 50 %) and catacombs of the 1st type (about 25 %) prevail among funeral structures in the single tumuli. Only rectangular pits (about 40 % of the total number of all burials) have been found in a number of burials. If neglecting them, catacombs of the 2nd type (about 60 %), catacombs of the 1st type and simple pits (25 % each) prevail.

Availability of the great number of sites of the 5-6th cent. B. C. and their sharp increase in the 4th cent. reflect a real process of population of peripheral lands in the period of formation and prosperity of the Scythian state and evidence for the long-term and continuous settlement of the Scythians in the Danube-Dniester interfluvium. Concentration of Scythian burials in first half of the 4th century B. C. in the lower reaches of the Danube is a result of activation of foreign policy of the Scythian state and penetration to the Balkans as well as of accelerated, in the opinion of T. V. Blavatskaya, disintegration of the Odriss kingdom. Availability of archaeological monuments in the territory of Dobrogea can evidence that it was a part of the Atheus kingdom and, in a whole complex with other sources — that the Scythians constantly lived here till the dying away of the state Minor Scythia.

Одержано 10.09.88

Скіфія та елліністичний світ Північного Причорномор'я в «Історії» Геродота *

М. В. Скрижинська

У статті розглядаються структура й завдання Скіфського оповідання в «Історії» Геродота, роль греків Північного Причорномор'я в інформації про Скіфію, метод праці історика, а також наводяться докази подорожі Геродота до Нижнього Побужжя та Подніпров'я.

Писемна історія європейської частини нашої країни розпочинається з давньогрецької літератури. Якщо не брати до уваги незначних фрагментів, що вціліли від творів VI — початку V ст. до н. е., на чолі якого стоїть Геродот, основоположник історичної науки. Створене ним у середині V ст. описання Скіфії у IV книзі «Історії» стало класичним ще в давнину й досі

* До публікації українською мовою Скіфського оповідання.